

Aljaž Vrabec

Se je z Robertom Waltlom pogovarjal o prebujanju kulture med epidemijo, o spregledanem holokavstu v Sloveniji, iskanju osebne judovske preteklosti in tudi o tem, kje je meja med aktivizmom in kulturo. Med rožami, ki krasijo njegovo drago Križevniško ulico

- Delo (Slovenia)

- 2 Oct 2021

riževniška ulica je kratka, marsikdo jo od zgoraj ali spodaj celo spregleda, tudi temna je precej, saj jo z leve in desne objemajo stare meščanske stavbe, vendar je njen objem zaradi zelenja in cvetov mehek in pomirjajoč, prav nič kamnit in hladen.

Ulica ima svoje središče dogajanja, čeprav ga boste v resnici našli skoraj povsem na vrhu. To je Mini teater, gledališče z nenehnim dogajanjem, zato Križevniška ni lepa samo navzven, temveč nudi tudi precej vsebine, da je obiskovalci ne zapustijo že po krajšem sprehodu.

»Vse rože so naše, od ljudi, ki živimo v tej ulici,« pove Robert Waltl, idejni vodja Mini teatra in človek, ki ga na Križevniški težko zgrešiš, če se po njej dnevno sprehajaš. »Rože zalivamo vsak dan, zanje skrbi predvsem naš tehnik Matej Primec. Če smo na dopustu, najamemo koga za pomoč, enako velja za sajenje, ko najamemo gospo z bistveno več vrtnarskega znanja.« Počasi so se vrtnarskih zakonov priučili tudi drugi iz teatra. »Vseskozi se učimo. Najprej smo kupili, kar smo si lahko privoščili, zdaj pa razmišljamo o senčni in sončni legi ter katera rastlina je sploh primerna za našo ulico,« pravi Waltl. »Vsak naredi, kar lahko. Soseba Mojca Dariš se ukvarja z vrtnicami in je z njimi letos blazno obogatila spodnji del ulice.«

Pogovor o rožah je sogovornika očitno sprostil, saj je vprašal, ali se lahko tikava, znova ponudil roko, se predstavil kot Robi in nato pripovedoval naprej, od kod prihajajo rastline na ulici.

»Vsako leto naredimo dogodek in povabimo ambasadorje, da prinesejo kakšno rastlino. Najlepše rastline na naši ulici so ravno od veleposlanikov; vrtnice španskega veleposlanika, oljka izraelskega ambasadorja ... Finske ambasade ni pri nas že najmanj pet ali šest let, še vedno pa je pri nas njihova breza, enako velja za črnogorsko drevo od prejšnjega ambasadorja in oleandre turške veleposlanice.«

Mini teater je zgodba zase tudi v notranjosti. Z lesenega stropa visijo majhne lutke, veliko je starin, slik, dva klavirja, zato mora obiskovalec kar paziti, da se kam ne zaleti, toda počuti se zelo domače. Ljudje v takšnem okolju radi posedijo po koncu predstav, spijejo kavo, čaj ali enega kratkega ter se pogovarjajo o kulturi, politiki, družbi ...

Toda življenje se zaradi epidemije kar noče vrniti v stare tirnice. Vprašanje je celo, ali se sploh kdaj bo.

»Ne vemo še, kaj bo,« pravi Robi. »Imeli smo dve premieri, ki sta bili polni, občinstvo je bilo navdušeno, kritike so fenomenalne, toda že na prvih ponovitvah smo opazili upad občinstva. Če je predstava Turingov stroj naša nova

Kvečerna uspešnica, je slaba prodaja predvsem pri otroških predstavah. Več bo znano oktobra, ko bomo imeli veliko več predstav. Ljudje se očitno vse bolj odločajo zadnji trenutek.« Skoraj ves čas epidemije se Robi zavzema, da bi bila vrata kulturnih ustanov odprta, saj je prepričan, da je kultura enako pomembna kot hrana in voda, vendar poudarja, da moramo vrata odpreti z jasnimi spoštovanjem ukrepov. »Zanimivo je, da pri nas skoraj nimamo težav pri preverjanju pogoja PCT [preboleli, cepljeni, testirani]. Nedopustno bi bilo, da bi se kdo okužil pri nas. Če so takšna pravila, jih upoštevajmo, samo da lahko končno spet igramo.«

Kdor je zadnje tedne in mesece odpotoval iz Slovenije, je lahko ugotovil, da drugje ni takšne histerije kot pri nas. Čeprav brez upoštevanja pogoja PCT ne moreš v skoraj nobeno državo, lokal, galerijo ali na nogometni stadion, ljudje ne kričijo o genocidu in fašizmu. Vsaj ne v državah razvitega sveta.

»Ni mi jasno, kaj se dogaja pri nas. Ko smo julija gostovali v Lizboni, je to bilo ravno v času, ko so imeli na Portugalskem največji dnevni prirast okužb. Kljub temu so imeli predstave, vendar je vsak obiskovalec moral pokazati potrdilo PCT, prav tako so vsi v dvoranah nosili maske, toda ni bilo histerije, ljudje so preprosto prišli, spoštovali ukrepe in uživali v predstavi,« je opisal eno od poletnih izkušenj na tujem. »Ne vem, zakaj je v Sloveniji takšen problem. Tudi sam sem zbolel za covidom in ni bilo prijetno. Še vedno čutim utrujenost in bolečine v hrbtenici. Ne razumem, od kod vsa ta proticepilski gibanja ... Če zbolimo za drugimi boleznimi, gremo takoj k zdravniku, pri tej bolezni pa jim kar naenkrat ne zaupamo.«

Ker živimo v zmedenem, tesnobnem času, polnem nasprotujočih si informacij, se naši odnosi spreminjajo, delitve se samo še poglobljajo, vsak sliši samo resnico, ki prihaja iz njegovih ust. Morda je rešitev v kulturi, predvsem v tem, da o sedanjem času dobimo čim več predstav, besedil in ilmskih uprizoritev, da bomo prek zgodb lažje razumeli, kaj se nam dogaja. »Spomnim se Slavenke Drakulić in njenega hudega poteka bolezni. Ko bereš njen dnevnik, se zaveš, kako zahrbtna bolezen je covid. Pričakujem, da bodo prišla dnevniško-literarna besedila, ki bi jih lahko postavili na oder. To obdobje bo gotovo pustilo pečat v literaturi in vizualni umetnosti.«

Zaradi nove bolezni smo izgubljali tudi prijatelje in sorodnike. Nekateri so za vedno odšli s tega sveta, drugi so ostali, a so za nas med epidemijo bili kot tujci.

»Gledališče nam pomaga, da se znamo spoprijeti z ekstremnimi situacijami, smrtjo, izgubo človeka ... Če nekaj takega vidiš v gledališču, se v realnosti lažje odzoveš, ukrepaš in greš morda lažje skozi proces žalovanja. Gledališče nam lahko pomaga razumeti, da biti drugačen, gej ali transroden ni nič nenaravnega in zakaj ljudje bežijo v druge države.«

Robi priznava, da osebnih stisk skozi gledališke zgodbe ne opredeljujejo zgolj gledalci, temveč to velja tudi za režiserje in igralce. »Med prestavljanjem zgodbe Naj bo konec lep Mohameda el Khatiba v hrvaščino sem bival pri Ivici Buljanu v Sinju, in to ravno v času, ko je umiral njegov oče,« se spominja. »Prav na dan, ko sem imel prvo predstavo, je njegov oče umrl. Med vajami je bilo skoraj nezemeljsko, ko je besedilo vzela njegova nečakinja ter začela brati o umiranju in odhajanju, saj nismo več vedeli, kaj se dogaja zares in kaj je le zgodba. Vsekakor verjamem, da je bilo Ivici zaradi predstave vsaj malo lažje, če ne drugače, zaradi prepoznavanja čustev ob žalovanju.«

Fikcija in realnost sta se prepletali tudi v Ljubljani, ko so s Petjo Labovičem in Benjaminom Krnetičem pripravljali gledališko uprizoritev romana Zgodovina nasilja Édouarda Louisa. »To smo počeli ravno po tem, ko se je zgodil umor Gašperja Tiča. Srhljivo je bilo delati zgodbo, ki se nekega božičnega večera dogaja v Parizu, a se je zgodila tudi pri nas v Ljubljani.« Veliko prepletanja ima še en pomemben del Robijevega življenja – judovstvo. Najprej ni niti vedel, da je Jud, zatem temu dejstvu ni pripisoval pomembnosti, toda nato se je v njegovem življenju spremenilo skoraj vse, zdaj je celo vodja Judovskega kulturnega centra v Ljubljani.

»Bilo je naključje. Dolgo tega niti nisem vedel. Ko sem prišel študirat v Ljubljano, sem dobil pismo, da imam judovske korenine, a sem vse skupaj ignoriral. Šele kasneje, ko sem srečeval igralke, ki imajo prav tako judovske korenine, predvsem Polono Vetrih in sorodnico Lenčo Ferenčak, sem začel razmišljati o judovstvu.«

Uradno je postal Jud šele mnogo kasneje. »Jud si lahko samo po mami, jaz pa sem imel judovsko preteklost po očetovi babici, zato sem moral prestati dolgotrajen proces sprejemanja judovstva in uradno sem prestopil v judovstvo pred rabinskim svetom v veliki sinagogi v Frankfurtu,« razlaga.

»Sem Slovenec, a sem tudi Jud. Včasih me vprašajo, zakaj ne zaprosim za izraelsko državljanstvo in se preselim v Izrael, toda moj dom je tukaj.« Bistvena sprememba se je zgodila, ko je prvič obiskal Izrael in zid žalovanja v Jeruzalemu. »Doživel sem popoln obrat. Nekaj se je zgodilo v meni, v Izraelu se počutim domače, postal je moj drugi dom, veliko sem razmišljal tudi o veri. Zdaj drugače prebiram Sveto pismo, « pravi. »Začel sem živeti judovsko življenje in se spraševal, zakaj so Judje povsem nevidni v Sloveniji in kaj se je zgodilo s holokavstom pri nas.«

Čudno se mu je zdelo, zakaj se toliko pogovarjamo o holokavstu na Poljskem,

Nemčiji in Avstriji, a skoraj nič o tem, kaj se je zgodilo v Sloveniji.

»Obnašamo se, kot da holokavsta pri nas ni bilo, a dejstvo je, da smo imeli izbris judovske skupnosti. Morda vemo zelo malo zato, ker je bilo v taboriščih precej več Slovencev kot slovenskih Judov, saj je bila predvojna skupnost sorazmerno majhna. Slovenija je edina država, ki je imela v taboriščih več lokalnega prebivalstva kot Judov.«

Opozoril je še na izrazit antisemitizem, ki so ga pred in med drugo svetovno vojno razpihovali na katoliški strani in pozneje domobranci ter general Leon

Rupnik. »Sovraštvo do Judov se je nadaljevalo tudi po vojni. Ker so imeli nemško zveneče priimke, so jih obtožili, da so etnični Nemci, nova jugoslovanska oblast ni bila naklonjena niti veram, Judom pa so nacionalizirali večino premoženja.

Ker so vse izgubili, so se po ustanovitvi Izraela leta 1948 večinoma preselili tja.«

Čeprav je Ljubljana edina evropska prestolnica brez sinagoge, je Robi spomnil, da je pri nas vseeno opaziti nekaj judovske zapuščine. »Če bodo pri obnovi Židovske ulice ob Zlati ladjici navzgor zakopali malo globlje, sem skoraj prepričan, da bodo našli obredno kopališče, mikve. Tam je nekoč stala srednjeveška sinagoga, obredno kopališče pa je zraven vsake sinagoge. Morda bo mestni arheolog Martin Horvat celo odkril kakšno menoro iz rimske Emone,« doda v smehu.

Edini prostor za judovske verske obrede v Ljubljani je ravno v Mini teatru. Imajo majhno molilnico in muzej, vendar je oboje trenutno zaprto zaradi obnovitvenih del.

Paradoks je, da sedanja slovenska vlada odkrito simpatizira z Izraelom, slovenski judovski skupnosti pa ne pomaga. »Vse naše prošnje za pomoč pri obnovi judovskega muzeja in sinagoge so naletele na gluha ušesa,« pove razočarano.

Še več – čeprav je slovenska vlada izobesila izraelsko zastavo, hkrati poskuša rehabilitirati domobranstvo in generala Rupnika ter koketira z rumenimi jopiči, zanikovalci holokavsta.

»To je nevarna igra. Veliko desničarskih politikov v Evropi podpira Izrael, a so po drugi strani izrazito antisemitski. K tej politični igri so se priključile celo nekatere ortodoksne judovske skupnosti, kar je dvorezen meč in dolgoročna nevarnost za judovsko skupnost v Evropi.«

Treba je vedeti, da večina Judov čuti izjemno močno vez z Izraelom, ni pa nujno, da se vedno strinjajo z izraelsko politiko. »Ljudje pri nas ne razlikujejo med judovstvom in izraelsko politiko,« pravi. »Sam sem liberalen, reformen Jud, ki se zaveda pomembnosti Izraela za vse Jude, hkrati se ob veliki kompleksnosti problemov ne strinjam vedno s politiko do Palestine.«

Dober primer je, ko je na festival Hiša strpnosti povabil izraelskega režiserja Udija Alonija, da je predstavil štiri ilme, čeprav je podpornik gibanja BDS (bojkot, dezinvesticije in sankcije) in borec za pravice Palestincev. »Del slovenske judovske skupnosti me je tedaj označil za sovražnika Izraela. Žal takšni ljudje ne razumejo, da je Izrael demokratična država in da izraelski ilmski sklad podpira tudi ustvarjalce, ki so kritični do izraelske politike. Alonija smo povabili na festival kot ilmskega umetnika, ne kot političnega aktivista. Žal pri nas marsikdo takoj pravi, da podpiramo okupacijo Palestine, če imamo ilm iz Izraela. In če je ilm kritičen do Izraela, takoj druga stran trdi nasprotno.«

Pri izraelsko-palestinskem konfliktu se zavzema za rešitev dveh držav, vendar priznava, da je to zelo kompleksen problem. »Menim, da je najbolj pravična rešitev dve državi, ki bosta spoštovali načeli enakosti in

dobrososedskih odnosov. Na vseh nas je, da si prizadevamo za idejo miru. Kot umetnik in humanist sodelujem pri vseh svojih nastopih za prihodnost brez konfliktov.«

Pred kratkim so v Mini teatru uprizorili predstavo Vsi ptice, zgodbo o palestinskem otroku, ki ga med spopadom Izraelcev s Palestinci reši izraelski vojak, si ga prisvoji in vzgaja kot svojega otroka, da postane goreč sovražnik Palestinecev. »Sebi in občinstvu smo zastavili številna vprašanja. Ali nas oblikujejo geni ali okolje? Ali so spomini in pozaba enakovredni? Ali se družinske skrivnosti odkrivajo in prenašajo z enega potomca na drugega? Ali se jih lahko osvobodimo? Koliko generacij mora prevzeti krivdo za Auschwitz? In ali lahko kot ljudje in narodi živimo bratstvo, kot ga poznajo rodovi ptic?«

Gledališče nam pomaga, da se znamo spoprijeti z ekstremnimi situacijami, smrtjo, izgubo človeka ... Če nekaj takega vidiš v gledališču, se v realnosti lažje odzoveš, ukrepaš in greš morda lažje skozi proces žalovanja. Gledališče nam lahko pomaga razumeti, da biti drugačen, gej ali transroden ni nič nenaravnega in zakaj ljudje bežijo v druge države.